

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“ZAMONAVIY TARIX FANI
METODOLOGIYASINING
DOLZARB MUAMMOLARI”**

**mavzusidagi
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYA**

MATERIALLARI

(2021-yil 24-mart)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
TARIX FAKULTETI
TARIX O‘QITISH METODIKASI KAFEDRASI**

**ZAMONAVIY TARIX FANI METODOLOGIYASINING
DOLZARB MUAMMOLARI**

mavzusidagi

Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari

2021-yil 24-mart

NAVOIY-2021

• Оз вақт мобайнида кўп маълумотлар бериш имконияти.	• Мустақил ўрганиш ва ечимлар қабул қилиш учун шароитлар яратилмаслиги.
--	---

“Ассесмент” техникаси

Мақсади: баҳолаш, назорат қилиш, таълим олувчиларнинг билим даражаси, ўзлаштириш кўрсаткичи ҳамда амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли аспектлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташхис қилинади.

Намуна: “Таълимда инновация” мавзусида тузилган “Ассесмент” намунаси:

<p>Тест Инновация сўзининг луғавий маъноси нима? А. Янгилик. В. Янги ғоя. С. Янгилик киритиш. Д. Янгиланиш ва ихтиро.</p>	<p>Қиёсий таҳлил Инновацион ва анъанавий ўқитиш турларини қиёсий таҳлил қилинг.</p>
<p>Симптом (ташхис) Ўқитувчининг инновацион фаолиятини асосий белгиларини сананг...</p>	<p>Амалий кўникама Инновацион ўқитиш методларига мисол келтиринг...</p>

Адабиётлар рўйхати:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. – Т.: Адабиёт жамғармаси. 2006. 250 б.
2. Зуннунов А., Маҳкамов У. Дидактика // Шарқ. 2006. 128 б.
3. Ибраймов А.Е. Масофавий ўқитишнинг дидактик тизими. – Т.: Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратура Академияси. 2020. – 110 б.
4. Сайидахмедов Н.С., Очилов А. Янги педагогик технология моҳияти ва замонавий лойиҳаси – Т.: РТМ. 1999. 360 б.
5. Интернет сайтлари.

САДРИДДИН АЙНИЙ АСАРЛАРИДА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ

Темиров Ф.У. т.ф.ф.д. (PhD), БухДУ
Носиров Ш. талаба, БухДУ

Аннотация

Ушбу мақолада, Ёш бухороликлар ҳаракатининг фаол аъзоларидан бири, маърифатпарвар адиб Садриддин Айнийнинг ижтимоий фаолияти, педагогик қарашлари ва “Болалар тарбияси” асарида ёшларнинг таълим-тарбиясига оид фикрлари илмий жиҳатдан таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Ширкати Бухоройи шариф, Заруриёти диния, Тартил–ул Қуръон, Тартил–ул Қуръон, Хўжи сибён, Маърифат кутубхонаси

Маълумки, Садриддин Айний (1878-1954) Бухородаги жадидчилик ҳаракатининг кўзга кўринган сиймоларидан, Бухорода жадид мактаблари очишнинг биринчи ташаббускорларидан, баркамол авлодни илм-маърифатли қилиб тарбиялаш, уни таълим-тарбияси ва келажаги учун қайғурган маърифатпарвар адиблар бири эди. Янги авлоднинг эртанги кунини, илму-маърифати ва таълим-тарбиясини ўйлаган миллий зиёлиларимиз Туркистонда янги усул мактабларини очдилар. Бу мактаблар учун дастлабки алифболар, аниқ фанлар бўйича дарсликлар, ўқиш китобларини яратдилар.

Бухорода ташкил этилган янги усул мактабларини дарслик ва янги адабиётлар билан таминлаш, ёшларни хорижда таълим олишларига кўмаклашиш мақсадида Ёш бухороликлар ўз ораларида “Ширкати Бухоройи шариф” (“Бухоройи шариф ширкати”) номида ширкат тузадилар[1:102]. Ушбу ширкат муассислигида Айнийнинг жадид мактаблари учун ёзган “Тартил – ул Қуръон” (“Қироат китоби”), “Заруриёти диния” (“Диний китоб”) ва “Таҳсиб ус-сибён” (“Болалар тарбияси”) номли ўқиш китоблари биринчи марта 1909 йилда Оренбургда нашр этилади[2:103]. Айний “Таҳсиб ус-сибён” дарслигини Исмоил Гаспринскийнинг “Хўжи сибён” (“Болалар муаллими”) китоби таъсири остида ёзган. Бу китоб 1917 йилда Самарқандда “Маърифат кутубхонаси” томонидан (1914 йилда ёш бухороликлар томонидан ташкил этилган) томонидан иккинчи марта нашр этилади[3:105].

Айнийнинг ушбу дарслиги 88–бет, 7 бўлимдан иборат бўлиб, араб алифбосида, тожик тилида ёзилган. Асар адабий ва диний характерга эга бўлиб, ундаги келтирилган маълумотлар ўқувчиларни бефарқ қолдирмаслиги табиий. Айний “Қисқача таржимаи ҳолим” асарида китобнинг ёзилиши хусусида

шундай фикрларни келтиради: “Биз Мирзо Абдулвоҳид Мунзим билан татар мактабининг дарсларидан ўрганганларимизни ўз дарсларимиз билан киёслаб бир алифбо яратган эдик (бу алифбо ҳозиргача топилмаган – Т.Ф). Ўзим ҳам бир қироат китобини яратдим. Бу китоб адабий характерга эга бўлиб, китобни 1909 йилда “Таҳсиб ус-сибён” номида чоп қилдим”[4:33].

Олим “Таҳсиб ус-сибён” дарслигида тарбия ва илм олишнинг маркази бўлган мактабнинг ролига алоҳида эътибор беради: “Киши мактаб билан одам бўлади”. Адиб ўзининг маорифпарварлик ва тараққийпарварлик қарашларига таяниб, тарбиянинг асосий мақсадини “ватанига, ўз халқига ва миллатига хизмат қилувчи кишилар етиштириш”[5:6] деб ҳисоблайди.

Шунингдек, “Таҳсиб ус - сибён” асари адабий ва диний характерга эга бўлиб, ундаги келтирилган маълумотлар ўқувчиларни бефарқ қолдирмаслиги табиий. Жумладан, боланинг уйдаги ўтириб туриши, овқатланиш, кийиниш ва гапириш одоби, ўзидан катта ёшдагиларни ҳурмат қилиши одоби ҳақида, шунингдек, одоб-ахлоқ, таълим-тарбия, ўқувчининг мактабдаги юриш-туриши, ўзини қандай тутиш кераклиги ва мактабда доим аъло баҳоларда ўқиб, ҳар бир дарсни ўз вақтида бажарилиши шарт эканлиги тўғрисидаги фикр-мулоҳазалари баён этилган. Шу билан бирга боланинг таълим-тарбияси ҳақидаги турли қизиқарли ҳикоятлар, янги мактаб ва унинг ҳаётдаги ролини аниқлаб берувчи шеърларини ҳам келтиради. “Тўғри ўша замон шароитига мувофиқ, китобда диний нарсалар ҳам бор эди, лекин ҳар нима бўлса ҳам янги бир нарса эди” – деб, ёзади олим.

Айний ушбу дарслигида таълим-тарбия олдига қуйидагича мақсадни қўяди: “Ўқиш йўлида ғайрат қил. Одам бўл. Кейин кучинг борича ўз Ватанинга, ўз халқинга ва ўз миллатинга хизмат қиласан”. Унинг фикрича, мактабни демократлаштириш, камбағал болаларни бепул ўқитиш ва ўз она тилларида маълумот беришни тарғиб этади. “Таҳсиб ус-сибён” китобининг “Тарбия кўрган бола”, “Яхши одобли бола” бобларида болаларни маданий хулқ руҳида тарбиялаш ҳақида ҳам айтиб ўтган. “Болалар тоза-озода юришлари, овқатдан олдин ва кейин қўлларини ювишлари, қўл ва оёқ тирноқларини ўз вақтида тозалашлари керак”. Асарнинг “Мактаб” бобида ёзувчи: “Мактаб шундай бир жойки, бизнинг фойдамизга бино қилингандир. Илм ва ўқишни, ахлоқ-одобни, илми динни ўргатадиган жой, албатта мактабдир”.

“Таҳсиб ус-сибён” китобининг “Ота-она”, “Муҳаммад Юсуфнинг хонаволаси”, “Муҳаммад Фариднинг отасига хати” ва бошқа бобларида Айний болаларнинг ота-онасига муносабати тўғрисида гапириб: “Ота-онани ҳурмат қилиш, улуғлаш зарурлиги, уларнинг топшириқларидан бош тортмаслик керак, ҳамма вақт, ҳамма ишда уларнинг розилигини олиш керак. Чунки улар бизнинг тарбиямиз учун кўп машаққатлар чекканлар”. Олимнинг фикрига кўра, “камбағаллар аҳволига қайғуриш, уларга раҳм қилиш” инсонпарвар кишининг вазифаси бўлиши керак. XX аср бошларида Бухоро шароитида бошланғич мактабнинг тўрт синфдан иборат бўлишини маърифатпарвар адиб Айний биринчи бўлиб талаб қилиб чиқади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, адиб Айний “Таҳсиб ус-сибён” асарида таълим-тарбия жараёнида ўқувчининг етакчи ролини ва марказий фигура эканлигини тўғри англаб этади. Энг асосийси адибнинг ушбу асари халқимизнинг маънавий мероси бўлиб, баркамол авлодларни тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади. Шунинг учун ҳам у “Фан халққа бойлик келтиради”, - деб ёзган эди.

Фойдаланилган манбалар ва адабиётлар рўйхати

1. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар. – Москва: СССР халқлар марказий нашриёти, 1926. – Б. 102.
2. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар. – Москва: СССР халқлар марказий нашриёти, 1926. – Б. 103.
3. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар. – Москва: СССР халқлар марказий нашриёти, 1926. – Б. 105
4. Айний С. Қисқача таржимаи ҳолим. / Асарлар. 8 жилдлик. 1-ж. Т: 1963. – Б. 33.
5. Айний С. Таҳсиб ус-сибён. – Самарқанд: 1917. – Б. 6.

SADRIDDIN AYNIY IJODINING JAHONIY AHAMIYATI

Temirov F.U. t.f.f.d. (PhD), - BuxDU,

Annotasiya

Ushbu ilmiy maqolada marifatparvar adib, tarixnavis o'lim va yozuvchi Sadriiddin Ayniy ilmiy-ijodiy merosininig jahon ilm-fanida tutgan orni va ahamiyati, tarjimonlik mahorati, tarixiy-badiiy asarlarining jahon miqyosidailmiy-metodologik jihatdan o'rganilishi kabi masalalar ilmiy jihatdan tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Odina, Doxunda, Qullar, Esdaliklar, Robendranat Togor, Lu-Sin, Toho Husayn, Muxtor Avezov, Payomi nav, Suxan

Mashhur ma'rifatparvar adib, olim va jamoat arbobi Sadriddin Ayniy (1878-1954) jahon adabiyoti va ayniqsa Sharq hamda G'arb adabiyoti va san'atiga zo'r qiziqish bilan qaragan. U fransuz, ingliz, nemis klassik yozuvchi va shoirlari asarlaribilan tojik va o'zbek tiliga qilingan tarjimalar asosida tanishadi. Bundan yarim asr avval (1934-y) fransuz xalqining sevimli adibi Viktor Gyugoning mashhur "To'qson uchinchi yil" romani tojik tiliga M.Yusufiy tomonidan tarjima qilingan edi [1:89]. S.Ayniy roman tarjimasiga adabiy muxarrirlik qiladi. Adib fransuz yozuvchisi Ferdinand Dyushenning sharq xalqlari hayotiga oid "Qamar" romanini o'zbekchadan tojik tiliga mohirlik bilan tarjima qiladi. S.Ayniy (1928-y) "Qamar" romanini Samarqandda chop ettirar ekan, kitobga kattagina so'zboshi ham yozadi. Mazkur so'zboshida yozuvchi fransuz san'atkori Ferdinand Dyushen ijodiga yuksak muhabbat bilan qaraydi[2;63].

Yozuvchining "Odina", "Doxunda", "Sudxo'rning o'limi", "Qullar", "Esdaliklar" kabi monumental asarlari jahon xalqlari tillaridan fransuz, ingliz, nemis, arab, mo'g'ul, chex, polyak, hind, xitoy, yapon, bulg'or kabi o'ttizdan ortiq xorijiy mamlakat xalqlari tillariga tarjima qilingan. Chet elda Ayniy hayoti va ijodini o'rganishga, uning asarlarini tadqiq etishga tarixchilar, sharqshunoslar va adabiyotshunos olimlar kata ahamiyat berib keladilar.

O'tgan yillardavomida S.Ayniy asarlari xorijiy mamlakatlarda uch yuz martadan ortiq nashr qilindi. Birgina mashhur "Esdaliklar" asarini jahonning o'ttizdan ortiq xalqlari o'z ona tillarida o'qimoqda. Xorijiy mamlakatlarda Ayniy hayoti va ijodi haqida ellikdan ortiq maqolalar, ilmiy-tanqidiy asarlar chop etildi. Fransuz adabiy jamoatchiligi, adabiy tanqidchilari "Sudxo'rning o'limi", "Esdaliklar" kabi asarlarni o'z ona tillarida o'qir ekan, yozuvchi mahoratiga yuksak baho berib kelgan. Shuningdek, Sadriddin Ayniy asarlarini chex tiliga tarjima qilgan, yozuvchi hayoti va ijodiy faoliyatiga doir qator tadqiqot ishlari olib borgan chexoslovakiyalik sharqshunos olimlar Yan Ripka va Irji Bechkalar ham S.Ayniy nomini dunyoga tanilgan adiblar bilan bir safga qo'yadilar[3;52].

Darhaqiqat, o'z ijodi bilan maktab yaratgan S.Ayniy ijodi dunyo ahamiyatiga molikdir. Osiyo va Afrika yozuvchilarining 1962-yilda Qohirada bo'lib o'tgan konferensiyasi Dekloratsiyasida Sharqning klassik san'atkorlari Robendranat Togor, Lu-Sin, Toho Husayn, Muxtor Avezovlar qatori S.Ayniyning nomi ham hurmat bilan tilga olinadi[4;7].

Ma'lumki, Ayniy asarlari otgan asrning 20-30 yillardayoq xorijiy Sharq va G'arb mamlakatlari kitobxonlari qo'liga yetib borgan va ular tomonidan zo'r hurmat va ehtirom bilan sevib o'qilgan edi. Bu jihatdan eronlik olim ayol Shukuh Xovariyonning o'z vaqtida S.Ayniyga yo'llagan bir maktubi xarakterlidir. Shukuh Xovariyon ko'pchilik kitobxonlar singari "Rahbari donish" (1928-y, №6) jurnalida tojik adabiyotshunosi Rahim Hoshimning "Birinchi inqilobiy tojik qissasi" taqrizini o'qib g'oyat hayajonlanadi. Oddiy tojik yigiti kambag'al Odina bilan pok sevgi-sadoqatga ega bo'lgan mehnatkash tojik qizi Gulbibining erk va ozodlikka, baxt-saodatga erishish yo'lidagi mashaqqatli kurashlari va bu kurash yo'lida qurbon bo'lishlari mushtipar ayolning qalbini to'lqinlantiradi va qattiq iztirobga soladi. Tehronlik bu ayolningning qalb so'zlari "Rahbari donish" jurnalining 1928-yil 8-9 sonlarida e'lon qilinadi.

XX-asrning 20-30-yillarda Eron va Afg'on ma'rifatparvar ziyolilari o'rtasida S.Ayniy hayoti va ijodiga qiziqish ancha ortadi. Adibning 1926-yilda Moskvada chop etilgan "Namunai adabiyoti tojik" ("Tojik adabiyotidan namunalar") nomli ilmiy-adabiy vatarixiy asariga ham qiziqish kuchayadi. Chunki S.Ayniyning bu noyob kitobida O'rta Osiyo va butun Sharq olamida yashab ijod (X-XX asrlar) etgan 200 dan ortiq shoirlar, yozuvchilar hayoti va ijodi haqida qimmatli materiallar berilgan edi.

Eronda XX-asrning 20-30-yillardayoq S.Ayniy asarlaridan ayrim namunalar markaziy matbuot sahifalarida, jumladan, Eron mamlakatining markaziy jurnali hisoblangan "Payomi nav", "Suxan" jurnali sahifalarida e'lon qilinadi. Adibning eronlik mashhur shoir Abulqosim Lohutiy g'azaliga bag'ishlab yozilgan "Dili Lohutiy" ("Lohutiy dili") nomli mashhur muxammasi "Payomi nav" jurnali sahifasida (1938-y) e'lon qilinadi. Xuddi shuningdek, S.Ayniyning "Odina" nomli povestidan parchalar, mazkur asar haqida izohlar ham "Suxan" jurnali sahifalarida chop etiladi[5;75].

Ma'lumki, 1934-yilda fors-tojik adabiyotining buyuk klassik shoiri va mutafakkiri Abulqosim Firdavsiyning ming yillik to'yini tantanali ravishda nishonlagan edilar. Firdavsiy yubileyiga tayorgarlik va uni namunali o'tkazish maqsadida sharqshunos va adabiyotshunos olimlardan Y.E. Bertels, S.Ayniy, A.Fitrat kabilari zo'r faoliyat ko'rsatib ishladilar. S.Ayniy Sharqda ilm-fanning zabardast donishmand olimi Firdavsiy faoliyati, uning shoh asari "Shohnoma"ga bag'ishlangan qator tadqiqot ishlari olib bordi.1942-yilda SSSR Fanlar akademiyasi Tojikiston filiali Prezidiumi raisi bo'lgan akademik E.N.Pavlovskiy Eron til va adabiyoti akademiyasida ko'pgina nashr ettirilgan eng yaxshi kitoblarning katta bir qismini topshiradi. Eronlik ziyolilari S.Ayniy asarlariga ayiqsa katta e'tibor beradilar[6;82].

Jamoat arbobi S.Ayniy hayoti va ijodiyfaoliyatini targ'ib etishda Eronning mashhur arboblari Said Nasafiy, Parviz Natali Xonlariy, Abulqosim Lohutiy kabilarning roli katta bo'ldi. Tegron universitetining professori, Erondagi til va adabiyot akademiyasining a'zosi, mashhur adabiyotshunos va sharqshunos olim Said Nasafiy S.Ayniy asarlarini Eronda keng targ'ib etishda jonkuyarlik qiladi. S.Nasafiy ayniqsa Ayniyning adabiyotshunoslik, sharqshunoslikva adabiyot tarixini o'rganishga doir tadqiqotlarini yuksak baholaydi[7;41].

Ulkan san'atkor S.Ayniyning nomi va boy ijodi qo'shni Afg'onistonda ham ma'lum va mashhurdir. Zotan adib o'zining mashhur asari "Yetim" asarining ijobiy qahramonlaridan Sora va uning o'g'li Yetim – Shodining Afg'oniston dashtu sahrolarida kechgan hayotlari S.Ayniyning mazkur asarida aks ettirib berilgan. O'sha vaqtlarda Afg'oniston Fanlar Akademiyasi Prezidenti bo'lib ishlagan, mashhur shoir va olim Gulpocha Ulfat, afg'on xalqining sevimli adibi Sarvar Go'yo singari fan va madaniyat arboblari ham S.Ayniy adabiy ijodiga zo'r qiziqish bilan qarab, adibning boy ijodiyotini tadqiq etadilar[8;78].

Afg'onistonning yirik adiblaridan biri Sarvar Go'yo qadimiy Samarqand shahrida Sadridin Ayniy bilan (1945-y) uchrashadi. Uchrashuv davridagi qizg'in suhbat vaqtida Sarvar Go'yo amir Sayid Olimxonning ikki ko'zi ko'r bo'lib, Afg'onistonda vafot (1944-y) etganligini aytadi. "Men S.Ayniyga teng keladigan odamni uchratmaganman. Men bu buyuk insonga shunchalik tez ko'nikib qoldimki, darhol unga o'z qalbimni ochdim. U qadrdon do'stim bo'lib qoldi. Har tomonlama chuqur bilimga ega bo'lgan bu mehri daryo zot siz va bizning o'lkalarimizning munosib vakilidir", - deb yozgan edi Sarvar Go'yo.

Adibning avtobiografik xarakterdagi ikki mashhur asari "Eski maktab" povesti, "Buxoro" nomi bilan xorijiy mamlakatlarda keng tarqalgan "Esdaliklar" nomli memuar asari, Xitoy Xalq respublikasida ham qayta-qayta (1953-1958-yy) nashr qilingan. Bu asar o'sha vaqtlarda Xitoyda katta, ommaviy tiraj bilan (1953, 1956, 1957, 1959 yy) yilda chop etiladi. "Esdaliklar"ning 1959-yilda chop etilgan nusxasidagi "kirish so'z"da tarjimon quyidagilarni yozadi: "Asarning bosh qahramonlari – oddiy, sofdil kishilardir. Ular povestda tasvirlangan zolim amaldorlarga nisbatan bir necha pog'ona yuqori turadilar. Chunki muallif ehtiromi, simpatiyasi shu oddiy odamlar tomonida turadi".

S.Ayniyning "Eski maktab" asari 1956-yilda Shanxayda ommaviy tirajda nashr eiladi. Adibning "Buxoro" nomi bilan xorijiy o'lkalarga mashhur bo'lgan "Esdaliklar" nomli memuar asari xitoy tiliga tarjima qilinib qayta-qayta nashr ettirildi va "Esdaliklar" haqida taqrizlar va maqolalar Xitoy matbuotida e'lon qilindi. Masalan, S.Ayniy "Esdaliklar" asari yozuvchi hayot vaqtidayoq 1953-yilda Shanxayda ommaviy tirajda chop etilgan edi. Oradan sal vaqt o'tgach, 1957-yilda adibning mashhur "Esdaliklar" asariga yana murojaat etiladi. Mazkur asar kitobxonlarning talab va ehtiyojini qondirish maqsadida qaytadan tarjima qilinadi va "Buxoro" nomi bilan 1957-yilda Shanxayda xitoy tilida chop ettiradilar[9;91].

S.Ayniy asarlari hind xalqiga ham tanish edi. "Biz "Dohunda" romanini Gang sohillarida uchratdik. Roman hind tiliga tarjima qilinib, hind xalqining qo'lidan tushmayapti. Bu kitob ezilgan xalqning bosqinchilarga qarshi kurashida yordam beruvchi yorqin mash'aladir". "Dohunda" romani 1948-yilda Ollohobodda hind tiliga nashr ettirildi. Romanni rus tilidan hind tiliga Hindistonning mashhur adibi Rohul Sankrityayan mohirlik bilan tarjima qilgan.

Ayniy asarlarining Hindistonda keng targ'ib qilgan, yozuvchi asarlari haqida taqriz va izohlar yozgan mashhur adib Rohul Sankrityayan S.Ayniyning boshqa bir prozaik asari "Yetim" povestini ham himd tiliga ag'daradi. Asar 1956-yilda Ollohobodda ommaviy tirajda chop ettiriladi. Xuddi shu mohir tarjimon Rohul Sankrityayan 1952-yilda Patna shahrida hindiy tilida "Sudxo'ring o'limi" povestini ham nashr ettiradi. Oradan bir yil o'tgach, 1953-yilda esa hind xalqi yozuvchisi S.Ayniyning boshqa bir mashhur romani "Qullar"ni hind tilida o'qish baxtiga Musharraf bo'ladi. Shuningdek, S.Ayniyning "Esdaliklar" asari ham avtorning mazmundor so'zboshisi bilan 1961-yilda bengal tilida nashr ettiriladi[10;102].

Adabiyotshunos olim S.Ayniy vafotidan ikki yil keyin, 1956-yilda adibning "Esdaliklar" asarini arab yozuvchisi Hamid Abu Sa'd ruschadan arab tiliga tarjima qiladi. Bu asar Livan poytaxti "Bayrut" nashriyoti tomonidan 1957-yilda chop ettiriladi. Livan ilmiy jamoatchiligi, taraqqiyparvar ziyolilari arab olami matbuotida Sharqning alloma san'atkori S.Ayniyning boshqa badiiy asarlarini o'qishga chanqoqliklarini bildiradilar. Buni Bayrut shahrida chiqadigan "Al-adib" jurnali sahifalarida S.Ayniy asarlari va ayniqsa "Buxoro" kitobining tarjimasi bilan bog'liq qator taqrizlar va maqolalardan ham bilishimiz mumkin.

Alloma san'atkor, zullisonayn yozuvchi S.Ayniyning umrboqiy rang-barang ijodiyoti va ijtimoiy faoliyati dunyoviy ahamiyatga molikdir. Adibning hayot haqiqatini aks ettirgan barcha katta-kichik asarlari dunyo xalqlar tilida qayta-qayta nashr etilishi fikrimizning dalilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- 1.Брагинский И. Западно – восточный литературный синтез и творчество С.Айни. – Душанбе, 1986. – С. 89.
- 2.Мулложонова З, Азизкулов Ж. Феҳристи асарҳои С.Айни ва адабиёт оид ба ў (то охири соли 1961). – Душанбе, 1963. – С. 63.
- 3.Книга жизни Садриддина Айни. (Подготовка издания и исследование Камол Айни. – Душанбе: Ирфон, 1978. – С. 52.
- 4.Садриддин Айний замондошлари хотирасида. – Тошкент: 1978. – Б. 7.
- 5.Мулложонова З, Азизкулов Ж. Феҳристи асарҳои С.Айни ва адабиёт оид ба ў (то охири соли 1961). – Душанбе, 1963. – С. 75.
- 6.Мулложонова З, Азизкулов Ж. Феҳристи асарҳои С.Айни ва адабиёт оид ба ў (то охири соли 1961). – Душанбе, 1963. – С. 82.

7. Книга жизни Садриддина Айни. (Подготовка издания и исследование Камол Айни. – Душанбе: Ирфон, 1978. – С. 41.
8. Брагинский И. Западно – восточный литературный синтез и творчество С. Айни. – Душанбе, 1986. – С. 78.
9. Брагинский И. Западно – восточный литературный синтез и творчество С. Айни. – Душанбе, 1986. – С. 91,
10. Мулложонова З, Азизкулов Ж. Феҳристи асарҳои С. Айни ва адабиёт оид ба ӯ (то охири соли 1961). – Душанбе, 1963, - С. 102.

БУХОРО УЛАМОЛАРИ АМИРЛИК ТАНАЗЗУЛИНИ ИСТАГАН ЭДИЛАРМИ?

**Д.Жамолова, Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Бухоро давлат университети ўқитувчиси**

Аннотация

Бухоро амирлиги мусулмон давлати бўлиб, мамлакат шариат қонунлари асосида бошқарилган. Шариат қонунлари ва ислом қонунчилигининг билимдони бўлган уламоларнинг саройда ва халқ орасида мавқеи жуда юқори бўлган. XIX аср охирида ислом давлатларида жамиятнинг барча соҳаларини ислоҳ қилиш учун бошланган ҳаракатлар амирлик ҳудудига ҳам кириб келди. Замонавийлик уламолар томонидан турлича кутиб олинди ва уларнинг ғоявий бўлинишига сабаб бўлди. Ушбу мақолада Бухоро уламоларининг замонавийликка ва ислоҳотларга муносабатлари таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: уламо, замонавийлик, ислоҳот, жаҳид, мактаб, маориф, мадраса, матбуот.

Бухоро амирлиги мусулмон давлати бўлиб, мамлакат шариат қонунлари асосида бошқарилган. Шариат қонунлари ва ислом қонунчилигининг билимдони бўлган уламоларнинг саройда ва халқ орасида мавқеи жуда юқори бўлиб, улар жамиятни бошқаришда Қуръони карим ва шариат қонунларига бўйсунганлар. Аммо совет даврида ҳар қандай диний уламо жоҳил, диндорлар эса жамият тараққиётини орқага тортувчи қора кучлар сифатида талқин этилди ва ўша даврда ёзилган адабиётларнинг деярли барчасида уламоларга нисбатан салбий фикрлар билдирилди.

Бироқ қадимчиликнинг моҳияти ҳақидаги масала тадқиқотларда амалий тарзда ўртага қўйилмади. Ваҳоланки, уламолар шариат меъёрларини халқ турмуш тарзида қатъий равишда сақлаб қолишни рус маъмуриятининг шовинистик сиёсати ва провослав миссионерлик ҳаракати қарши муҳим тўсиқ деб билганлар.

Бухоро уламолари жамиятга кириб келаётган ўзгаришларни турлича қабул қилганлар ва бу масалаларда ўзаро зиддиятли муносабатларда бўлганлар. Шундай қилиб, амир саройида Муҳаммад Икром ибн Абдуссалом Бухорий бошчилигидаги ислоҳотчи, муфти Абдураззоқ бошчилигидаги консерватор уламолар гуруҳлари шаклланди [1:22].

Мулла Абдураззоқ домла Қўқонда туғилган бўлиб, Бухорода 42 йил яшаган ва “Розикча” номи билан машҳур бўлган. Амир саройидаги хизматлари учун катта ер-мулк соҳибига айланган. Бухородаги консерватив гуруҳ раҳбари ва эски усул мактаблари тарафдори бўлган. 1914 йил ҳаж сафарига кетиб, Маккада вафот этган.

Мулла Абдураззоқ ҳаммаслақлари: мударрис Мулла Қамариддин, тошкентлик Мулла Холмурод, Мулла Абдурасул ва амир саройида раис лавозимида бўлган Бурҳониддинлар билан биргаликда жамиятга кириб келаётган ҳар қандай янгиликлар ғайридинларга тегишли бўлиб, уларни қабул қилишни шариатга зид деб ҳисоблаганлар. 1912 йилги махфий маълумотларда консерватив қарашдаги уламолар Россияга қарши Афғонистон билан махфий алоқалар олиб бораётганлиги қайд этилган [2:447]. 1914 йил 17 апрелда “Якшамбай” лақабли махфий хизматчи берган маълумотда қайд этилишича эса, бу гуруҳ Россия империясига қарши ташвиқот ишларини олиб борган [3:38]. Туркистон район муҳофаза бўлими маълумотларига кўра, Бурҳониддин раис, Мулла Абдураззоқ, Мулла Қамариддин ва Мулла Абдурасуллар 1910 йил январда бўлиб ўтган шиа-сунний низоларининг раҳбарлари ҳам эдилар. Улар Остонакул қўшбеги саройидаги барча юқори мансабларга шиа мазҳабидан бўлган ўртоқлари ва яқин қариндошларини тайинлаётганига қарши чиқиб, унинг бу ҳатти-ҳаракатини шариатга зид деб ҳисоблашган. 1910 йил 9 (22) январда Остонакул қўшбегининг шиалар мотам маросимларини очиқчасига нишонлашларига руҳсат бергани эса мазҳабий низоларнинг бошланишига баҳона бўлган.

Шиалар Бухоронинг Ўғлон дарвозаси яқинидаги сарбозхонада ўзларининг ашуро мотам маросимини ўтказётганларида сунний муллаваҷчалар билан жанжал чиққан. Остонакул қўшбеги ўз лавозимидан фойдаланиб, шиаларни ҳимоя қилган. Бундай фурсатни кутиб турган Мулла Абдураззоқ, Бурҳониддин раис ва мулла Қамариддин халқни ғалаёнга келтирган [4:131].

Шундай қилиб, 1910 йил 10 январда Бухоро шаҳрида икки мазҳаб вакиллари ўртасида уруш бошланиб кетган ва бунда икки томондан юзлаб кишилар ўлдирилган [5]. Остонакул қўшбеги ва

МАФКУРАВИЙ ОНГ ТАРИХИ ВА УНИНГ ИЖТИМОЙ ОНГ ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ
Ф.Р.Худжакулова, НавДПИ Миллий ғоя, маънавият
асослари ва ҳуқуқ таълими кафедраси ўқитувчиси.....72

ZAMONAVIY TADQIQOTLARDA BUXORO AMIRLIGI TARIXINI O'RGANISHDAGI
NAZARIY KONSEPTUAL YONDASHUVLAR
R.Shukurov, Nizomiy nomidagi TDPU
“O‘zbekistonning eng yangi tarixi kafedrası o‘qituvchisi.....75

TARIXIY BILIMLAR TASNIFI – TARIXIY TADQIQOTLAR OB‘YEKTI SIFATIDA
G.B.To‘rayeva, Buxoro davlat universiteti.....78

3-SHO‘BA. O‘ZBEKISTON TARIXI FANINI O‘QITISHNING ILMIIY-NAZARIY METODOLOGIK JIHATLARI

ЎЗБЕКISTON ТАРИХИНИ ЎҚИТИШДА «МУИЗЗ АЛ-АНСОБ» АСАРИ МУҲИМ МАНБА
Ш.С.Ғаффоров, тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд Давлат университети.....81

УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ЁШЛАРИ – БИРИНЧИ ВА ИККИНЧИ РЕНЕССАНС
АЖДОДЛАРИГА МУНОСИБ ВОРИСЛАРДИР
Г.К.Машарипова, Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти профессори.....83

БУЮК ҒАЛАБАГА МУНОСИБ ҲИССА ҚЎШГАН ЎЗБЕКISTONЛИК
“ҚУРОЛСИЗ АСКАРЛАР” ҲАҚИДА (хориж тарихшунослигида)
Хуршид Курбонов, тарих фанлари номзоди
Навобий давлат педагогика институти.....85

BADIIY TARIXIY ASARLAR O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL ISHLASH
FAOLIYATINI O‘STIRISH OMILI
R.N.Tolibov, “Tarix o‘qitish metodikasi kafedrası” dotsenti, NDPI.....89

“БУХОРЧА” ВА “МАВРИГИ” МУСИҚИЙ ТУРКУМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИНИНГ
ТАРИХИЙ, МАЪНАВИЙ – МАЪРИФИЙ АҲАМИЯТИ
Б.И.Мустафоев, Бухоро вилоят Х.Т.Х.Қ.Т.У.М.О.Х. маркази доценти,
педагогика фанлари номзоди.....92

TARIXIY VOQEALARNI O'RGANISHDA TAHLIL VA DALIL
S.R.Tolibova, O‘zbekistonning eng yangi tarixi masalalari bo‘yicha
muvofiqlashtiruvchi metodik markazi ilmiy xodimi.....93

ЎЗБЕКISTON ТАРИХИНИ ЎҚИТИШДА БХСР АҲОЛИСИНИНГ ЭТНО МИЛЛИЙ
ТАРҚИБИ ҲАҚИДА ҚЎШИМЧА МАЪЛУМОТЛАР БЕРИШНИНГ УСУЛ ВА ВОСИТАЛАРИ
А.Б.Йўлдошев, Бухоро давлат университети “Жаҳон тарихи” кафедраси таянч докторанти.....96

ЎЗБЕКISTON ТАРИХИДА ХОТИН-ҚИЗЛАР МАСАЛАСИНИНГ ЎРГАНИЛИШИДА
ЁНДАШУВ МЕТОДЛАРИ
Д.М.Рўзиева, Навобий давлат педагогика институтининг мустақил изланувчиси.....98

TARIX FANINI ЎҚИТИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР
Х.Х.Джураев, Бухоро вилоят Х.Т.Х.Қ.Т.У.М.О. институти ўқитувчиси
Ф.Х.Джураева, Бухоро шаҳар 8-умумий ўрта таълим мактаби тарих фани ўқитувчиси.....100

САДРИДДИН АЙНИЙ АСАРЛАРИДА ЁШЛАР ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ
Темиров Ф.У. т.ф.ф.д. (PhD), БухДУ
Носиров Ш. талаба, БухДУ.....102